

síme, pravda, kriticky poukázat tým skôr, že autor je príslušníkom národa, ktorý ešte ani zďaleka neprekonal idealizmus historicky.

V druhej pripomienke sa dotkneme iba niekoľkých vecí, súvisiacich s prekladom. Predovšetkým chceme upozorniť na to, že prvá veta v prvom odseku na str. 334 je nejasná. Ďalej je nesprávne používať termín „frakcia“ tam, kde sa v skutočnosti hovorí o vrstvách vnútri jednej triedy (pozri napr. str. 62, 157). Zvláštnu pozornosť si zasluhujú poznám-

ky pod čiarou. Z nich sa napr. dozvieme, že r. 1953 vydali v Prahe Leninove Filozofické zošity, r. 1952 v Paríži Dejiny robotníckeho hnutia I. od Jeana Bruhata, a čo je najpozoruhodnejšie, už r. 1800, keď ešte ani nebolo spisovnej slovenčiny, vyšla v Berlíne kniha J. G. Fichteho — Určenie človeka. Za ujímavé však je, že táto mánia všetko poslovenčovať obchádza, latinské a anglické texty!

Róbert Roško

SOVIETSKA ESTETIKA NA VZOSTUPE

Významným krokom vpred v rozvoji marxistickej filozofie i v rozvoji marxistickej estetiky bol XX. sjazd KSSS. Ostro odsúdiac dogmatizmus v celej naliehavosti a dôležitosti, postavil otázku o nutnosti ďalšieho rozpracovania teórie vo všetkých oblastiach. Zaostávanie umenia a literatúry za sovietskou skutočnosťou v značnej miere objasňuje sa aj nedostatočne hlbokým rozpracovaním mnohých otázok estetických práve pre dogmatizmus, ktorý vládol v estetike.

V zborníku *Otázky estetiky*, ktorý vlni vydal Inštitút dejín umenia Akadémie vied SSSR, sú publikované nové cenné estetické štúdie, ktoré charakterizuje tvorivý prístup ku skúmaniu základných otázok estetiky. Samozrejme v jednom zborníku nemožno zhrnúť všetky najdôležitejšie problémy; preto zborník obsahuje práce, venované len niektorým estetickým otázkam, pričom sú uverejnené štúdie na tie isté, alebo podobné témy. Dôležitosť a význam tohto zborníka zdôvodňuje sa v úvode takto: „Veľká úloha literatúry a umenia v komunistickej výchove pracujúcich stavia pred špecialistov v oblasti estetiky a vedy o umení úlohu plne objasniť procesy, prebiehajúce v súčasnom umení a podať analýzu mnohých estetických otázok. V rade podnetných a obsažných prác, ktoré vyšli v poslednom čase, boli už niektoré otázky osvetlené. Tento zborník má byť ďalším krokom v tomto smere, hoci, prirodzene, autori si uvedomujú, že nadhodnené otázky nevyriešili vyčerpávajúco“ (str. 3—4).

State uverejnené v zborníku majú jednak teoretický, jednak historický charakter. Niektoré z nich predstavujú aj časti pripravova-

ných kandidátskych prác. Z nich najdôležitejšie sú: K otázke o podstate estetického (G. Nedošivin), O estetickom vnímaní skutočnosti (V. Tasaľov), Ideovosť a estetický zážitok (S. Batrakov), Štýl a realizmus (I. Ryškin), O chápaní realistického umeleckého obrazu (L. Tamašin) a iné. K historickým témam patria: Otázky estetiky v Ekonomicko-filozofických rukopisoch K. Marxa (L. Pažitnov), K histórii otázky o predmete estetiky (Ch. Plavius), N. G. Černyševskij a niektoré otázky výtvarného umenia (A. Sidorov) a Otázka krásna v estetike Nikolaja Nalbandana (Ž. Stepaňan).

Našou úlohou nie je tu poukázat na každú prácu zvlášť, ale uviesť niektoré dôležitejšie všeobecné estetické otázky. Umenie ako spoločenský jav je vo svojom vývoji ovplyvňované inými formami spoločenského vedomia a rozvíja sa v tesnej súvislosti s nimi; preto sa aj estetické kategórie a základné estetické otázky musia riešiť v súvislosti so všeobecnými ideologickými otázkami a filozofickými kategóriami. Predovšetkým sa to vzťahuje na noetickú problematiku v umení. Bez hlbokého štúdia filozofie, všeobecných filozofických kategórií, ktoré v jej vlastnom aspekte používa aj estetika, nemôže obstáť nijaká estetická štúdia, riešiaci všeobecné otázky umenia. Nie je náhodné, že estetické otázky rozvíjali filozofi (nehľadiac na to, že estetika bola filozofickou disciplínou), ako Aristoteles, Diderot, Hegel, Marx, Engels a Lenin. Aj v našich časoch sa teoretikovia pri riešení všeobecných estetických otázok musia vracáť k dôkladnému štúdiu Hegla, Marxa, Engelsa, Lenina a pod. To preto, že klasikovia marxiz-

mu-leninizmu mali široký obzor filozofického vzdelania i politicko-praktické skúsenosti. Najmä pre noetickú problematiku v umení sú ich práce základom, z ktorého musíme vychádzať. Riešenie mnohých estetických otázok, ako napr. miesto svetonázoru v umeleckej tvorbe, otázky umeleckého odrazu skutočnosti, otázky estetického ideálu a pod., neobídu sa bez hlbokého štúdia takých filozofických kategórií ako objekt a subjekt, obsah a forma, všeobecné a zvláštne, osobné a spoločenské. Mnohé práce tohto zborníka tvorivo vychádzajú z týchto všeobecných filozofických kategórií.

V úvodnej stati *Výsledky a perspektívy rozvoja sovietskej teórie umenia* G. Nedošivín nepodáva systematický obraz sovietskeho estetického myslenia za posledných 40 rokov a odvoláva sa na to, že ešte niet ani špeciálnych prác venovaných jednotlivým obdobiam jej vývinu. Zmieňuje sa o niektorých základných otázkach v rozvoji teórie umenia a nastoluje aj dôležité otázky, ktoré v súčasnosti stoja v strede pozornosti sovietskej estetiky a vedy o umení.

Hlavný výdobytok sovietskej estetiky vidí v tom, že sa dôsledne uberať cestou marxisticko-leninskej teórie, že sa začala jej nová etapa rozvoja, lebo marxizmus zvíťazil nielen vo všeobecných princípoch, ale aj v celom bohatstve materiálu, ktorý estetika skúma. Najdôležitejšie otázky estetiky sa riešia z pozície najpokrokovejšej a skutočne vedeckej filozofie, ktorá svoju životnosť dokázala vo všetkých oblastiach. „Za svoju popularitu a vplyv (Nedošivín tu myslí vplyv sovietskej estetiky v kapitalistických krajinách) vďaka naša estetika marxizmu“ (str. 6).

Charakteristická zvláštnosť rozvoja marxisticko-leninskej estetiky spočíva vo veľkom záujme o riešenie otázok, ako sú napr. otázky o estetickom vzťahu človeka ku skutočnosti, o špecifite umenia, o procese umeleckej tvorby a pod. To všetko kladne pôsobí na ďalší rozvoj teórie, keď už nemožno operovať pravdivými, ale všeobecnými princípmi, lebo je potrebné preniknúť do samého tkaniva umeleckého diela.

Podľa Nedošivína treba ďalej rozpracovať otázku stranickosti umenia, otázku jeho ľudovosti a ideovosti v súvislosti s otázkou podstaty estetického hodnotenia vôbec, prehĺbiť teóriu socialistického realizmu v boji proti

ilustratívnosti a dogmatizmu v estetickej teórii a, v umeleckej praxi. Treba riešiť aj otázku špecifity umeleckého spôsobu chápania skutočnosti, špecifity tvorenia atď. i boj proti buržoáznej idealistickej teórii umenia. „Sovietska estetika rýchlo prekoná svoje zaostávanie len vtedy, keď sa oprie o pevný fundament marxisticko-leninskej teórie“ (str. 22).

V ďalšej štúdii K otázke podstaty estetického opierajúc sa o myšlienky Hegla, ale hlavne Marxa a Engelsa, Nedošivín vychádza z dvoch foriem duchovného chápania sveta, a to z formy teoretickej a praktickej. Zatiaľ čo v teórii subjekt vydeľuje, abstrahuje podstatné stránky skutočnosti, v praxi sa stýka s objektom ako celým vo všetkom bohatstve jeho vlastností. Vychádzajúc potom zo známeho citátu Marxa, skúma umelecký spôsob vnímania sveta ako zvláštny prípad prakticko-duchovného chápania sveta na rozdiel od vedecko-teoretického poznania. Nedošivín, pravda, nestavia umelecký spôsob vnímania sveta absolútne proti vedeckému, pretože v činnosti ľudského vedomia (ako prakticky celistvej) je vzájomne spojená teoreticko-logická analýza i prakticky duchovné chápanie skutočnosti. Preto aj umelecké chápanie skutočnosti nie je možné bez logického myslenia. V špecifite vedeckého i umeleckého chápania skutočnosti Nedošivín vidí možnosť objasnenia aj špecifičnosti umenia.

Estetický zážitok nemôže byť redukovaný na zmyslosť, lebo aj elementárno-estetické emócie ako forma a farba predmetu obsahujú logický moment a čím je estetické uchopenie zložitejšie, tým viac v ňom pôsobí úsudok. Pravda, zmyslový stupeň poznania je východiskom, lebo len na základe rozvinutej ľudskej zmyslovosti, vypestovanej ľudskou praxou, je možné vnímanie estetických vlastností predmetov i sama estetická emócia. Zmyslosť je nevyhnutnou podmienkou estetického vzťahu človeka k svetu. Estetický vzťah človeka ku skutočnosti je organicky spojený s uchopením celistvého predmetu a preto so sférou bezprostrednej skúsenosti. Pritom toto celkové uchopenie predmetu zahŕňa všetky jeho neopakovateľné svojrázne črty i vlastnosti a v tom zmysle i náhodné, vedľajšie, čo nie je podstatné pre teoretické chápanie sveta. Estetický vzťah ku skutočnosti je takto sprievodcom človeka vo svete náhod vychovávajúc v ňom schopnosť oceniť

jednotlivé javy vo všetkej ich individuálnej svojráznosti. V protiklade k teoretickému uvedomeniu estetickú činnosť charakterizuje svojrázna všeobšiahlosť a všestrannosť. Pre umelca je charakteristická šírka životných záujmov. Estetické zmocnenie sa skutočnosti je ďalej nerozlučne späté s estetickým hodnotením a súdom spojeným s mravným hodnotením. Súhrn estetických hodnôt, zážitkov umožňuje hodnotiť estetické javy zo stanoviska kladného, alebo záporného. Estetický vzťah človeka ku skutočnosti je spoločenský vzťah, lebo estetické vlastnosti konkrétnych javov sú prístupné len vedomiu spoločenského človeka. Estetický vzťah človeka ku skutočnosti vedie nás aj k pochopeniu predmetu esteticej vedy ako celistvému, jednotnému. Ním je estetické (umelecké) zmocnenie sa skutočnosti človekom nezávisle od toho, či sa uskutočňuje v každodennej praxi človeka, alebo sa realizuje v umení ako vo zvláštnej duchovnej činnosti ľudskej spoločnosti.

V. T a s a l o v v štúdií **O estetickom chápaní skutočnosti** vidí jeho podstatu v týchto hlavných znakoch. Estetické osvojenie skutočnosti sa rodí v každodennej materiálnej praxi človeka. Estetické ako také je atribútom slobodnej práce a slobodná práca ako skutočná tvorba je vnútornou príčinou estetického. Mimo tvorivej práce, mimo určitým spôsobom pretvorenej, konkrétne zmyslovej predmetnosti nemôže byť nič estetického, nijaká krása, ani umenie. Estetické podľa svojho vnútorného zmyslu je špecifickým prostriedkom poznania a potvrdenia človekom vo svojej skutočne ľudskej, t. j. spoločenskej podstate.

Estetické zmocnenie sa skutočnosti je špecifický vzťah človeka k predmetu v procese tvorby, keď „ľudský“ pretvorený predmet potvrdzuje vedomie bohatstva jeho spoločenskej podstaty. Podstata estetického spočíva v dialektike subjektu a objektu. Estetické sa neredukuje úplne, ani na predmet, ani na akt uvedomenia — je uskutočnením ich špecificky vzájomného vzťahu. Nepochopenie vzájomného vzťahu subjektívnych i objektívnych faktorov v estetickom vedie alebo k ľubovôli subjektivismu, alebo k vulgárne objektívnym koncepciám. Na objasnenie estetického nemožno mechanicky aplikovať základnú otázku filozofie a tvrdí, že krása existuje nezávisle mimo vedomia človeka.

Do tej miery, v akej si jednotlivcov uvedo-

muje spoločenskú povahu svojej podstaty ako určujúceho momentu pre estetický vzťah, aj individuum je ním nepochybné závislé od celej spoločnosti. Preto podstata estetického spočíva v dialektike osobného a spoločenského. V tom spočíva aj jednota estetického a etického.

Štúdia L. Pažitnova **Otázky estetiky v Ekonomicko-filozofických rukopisoch Karola Marxa** podáva analýzu niektorých uzlových momentov estetického obsahu Ekonomicko-filozofických rukopisov a organicky ich spája so zrelším chápaním týchto otázok Marxom. Z tohto raného Marxovho diela systematicky podáva estetické otázky, ktoré sú tu zahrnuté v kontexte základnej filozoficko-ekonomickej problematiky. Dotýka sa otázky podstaty krásna, estetického zmocnenia sa skutočnosti i nepriateľstva kapitalistického zriadenia pre rozvoj umenia, ako ich nastoľuje a rieši Marx.

Z všeobecno-estetických prác — pretože ostatné sa viac dotýkajú konkrétnej problematiky a špecifity jednotlivých druhov umenia a nemajú zvlášť všeobecný filozoficko-estetický obsah, treba sa ešte zmieniť o práci S. B a t r a k o v a **Ideovosť a estetický zážitok**. Súčasne s bojom proti dogmatickému chápaniu princípov ideovosti a straníckosti treba podľa Batrakova viesť aj boj proti ilustratívnosti, ktorá vyrástla na vulgarizátorskom protiklade ideovosti a umeleckosti. To viedlo k mechanickému rozhraničeniu ideového obsahu, chápaného v podobe čisto rozumovej schémy a umeleckej formy, ktorá slúžila pre takto izolovane chápaný ideový obsah ako „oblek“. Takýto protiklad ideového obsahu a umeleckej formy viedol k ich úplnej rozluke.

Autor neoddeľuje ideovosť, ideovú hodnotu od esteticej, pretože ideovosť treba hľadať v esteticej hodnote (hodnotení), vo vlastnostiach samotného estetického zážitku. Pravda, otázka o povahe ideovosti umenia predpokladá nielen štúdium charakteru estetických ideí, ale aj štúdium podmienok ideovej výchovy umelca. Vo výchove k ideovosti, straníckosti významnú úlohu má pokrokový svetonázor. Svetonázor umelca je mohutný prostriedok výchovy jeho estetického citu. Nemožno zabúdať na túto dôležitú stránku vecí, lebo spolu s výchovou vedomej ideovosti je nevyhnutná aj výchova jeho

estetických citov. Len tak môže umelec v našom období, t. j. v období otvoreného vyjadrenia sociálnych konfliktov v umení vytvoriť vysoko umelecké diela.

Celý tento zborník, bohatý na nové myšlienky a na nový, nedogmatický, ale tvorivý prístup ku skúmaniu základných estetických problémov je krokom vpred v rozvoji sovietskej estetiky.

Oliver Bakoš

LUDWIG FEUERBACH, VYBRANÉ SPISY Z GNOZEOLÓGIE A ETIKY, Bratislava 1958, str. 368, cena Kčs 20,70.

Týmto dielom — popri spisoch vydávaných v Čechách i u nás — dostáva slovenský čitateľ pomerne celkový obraz o filozofickom profile nemeckého mysliteľa L. Feuerbacha. Jeho tvorbu, ktorá zohrala nemalú úlohu pri formovaní a vzniku marxizmu, vysoko ocenil Marx i Engels. Ako sa vyvíjala Feuerbachova osobnosť?

Ludwig Feuerbach (1804—1872) pôsobil v období, keď každá otvorená hlava je prinútená prijímať podnety dvojakého charakteru. Na jednej strane je to oficiálna politika štátnikov, ktorí reprezentujú vládnúcu buržoáziu, na strane druhej je to mohutne nastupujúce hnutie prebúdzajúceho sa proletariátu, ktorý — hoci i živeľne — začína vidieť svoj protipól. Táto skutočnosť sa zreteľne prejavila v hnutí ludditov, v povstaní sliezskych tkáčov i v revolučných rokoch 1848. No pristupuje tu i nový, od vôle ľudí nezávislý faktor, možnosť kríz. Kapitalistická spoločnosť sa začína otriasať. Zreteľným dôkazom tohto bankrotu sú aj udalosti Parížskej komúny, ktoré Feuerbach nestačil už dôkladne premyslieť.

Špecificky sa tento vývin prejavil v Nemecku. Nemecko, rozdrobené na množstvo feudálnych štátikov, bolo neustále zmietané vnútornými nepokojmi. Každá snaha po zjednotení narážala na húževnatý odpor miestnych feudálov, ktorí nechceli upustiť od svojich výsad a privilégií. Pruská cesta v poľnohospodárstve nemala blahodarný vplyv na rozvoj vidieka, ktorý postupne upadal, čím sa neustále revolucionizoval.

Podobná situácia bola i v priemysle. Nemecký priemysel v minulom storočí nehral nijakú úlohu medzi veľmocami. Ekonomické základy tohto štátu bolo treba najprv vybudovať a upevniť. K tomu však dochádza až na prelome storočí.

Nezrelé nemecké pomery vplývajú i na myslenie. Strach a bezútešnosť sú dostatočnou podmienkou pre únik do transcendentna, pre kontemplatívne hľbanie a teologizovanie. Tým boli rovnako postihnutí Wolff, Kant, Fichte, Schelling ako i Feuerbachov učiteľ Hegel. Inak išiel Feuerbach.

Mierou, akou sa začínajú pomery konsolidovať, ako sa rozvíjajú prírodné vedy, pomaly sa i Feuerbach začína odkláňať od nemeckého idealizmu.

Svoje štúdium začal Feuerbach ako poslucháč teológie. No ako sa dočítame v recenzovanej práci, teológia nemohla uspokojiť tohto kritického ducha (str. 344). Od teologického štúdia prechádza, ako sám napísal, s nadšením (str. 344) — na štúdium filozofie. Jedinou osobnosťou sa mu stáva Hegel. Rýchlo si osvojuje základy jeho filozofie, aby ich neskôr začal skúmať, posudzovať a nakoniec vyvracať ešte rýchlejšie a intenzívnejšie. Touto kritikou však začína už tretia etapa Feuerbachovho vývinu. Začína obdobie mysliteľovho príklonu k materializmu, ktorý sa v ďalšom len prehlbuje a vyhraňuje. Marx a Engels pozitívne hodnotia práve tieto nesmelé a neúplné pokusy Feuerbacha. Sympatie filozofa k robotníckej triede, oboznámenie sa s Marxovým Kapitálom a vstup do sociáldemokratickej strany dokresľujú jeho myšlienkový vývoj.

Predkladaná práca sa rozdeľuje na tri časti. Prvá je venovaná gnozeológii, druhá etike a v poslednej sú fragmenty z jeho filozofického životopisu. Všetky časti práce nesú pečať mysliteľovej kritiky náboženstva, ktorá bola v popredí jeho záujmov. Pomerne hlboké vniknutie do tejto problematiky mu práve umožnilo poznanie náboženských dogiem; preto do čias Marxových i podal najdôležitejšiu kritiku idealizmu. V našej recenzii nebudeme analyzovať všetky príspevky, uvedené v predkladanej knihe, všimneme si len niektoré dialektické postrehy, postupy a konklúzie. Pozastavíme sa aj pri niektorých problémoch z dejín filozofie.

V knihe sa nachádza množstvo nápadov